

АД НАЗОЎНИКА ДА СІСТЭМЫ СЛОВАЗЛУЧЭННЯЎ: У ПРАФЕСІЯНАЙ МАЙСТЭРНІ ПРАФЕСАРА А. І. НАРКЕВІЧА

У калідорах журфака БДУ пануе асаблівая атмасфера. Яе вялікасць творчасць уладарыць там, пранікае ў кожную аўдыторыю, патрабуе густоўнага стылю зносін паміж студэнтамі, выкладчыкамі, практыкамі. Віруе акадэмічнае жыццё ў няўлоўным спаборніцтве з журналісцкім «цэхам»...

Нягледзячы на тое, што журналістыка, у першую чаргу, з'яўляецца практычнай сферай, яна мае прыкладную навуковую базу. Гэтае цеснае спалучэнне – тэорыі і практыкі – не дае магчымасці навукоўцам распрацаваць доўгатэрміновую тэорыю, якую можна прымяніць на практыцы. Таму тэарэтыкі павінны ўвесь час правяраць вынікі сваіх даследаванняў на эмпірыцы, якую могуць падаць толькі журналісты-практыкі. Аднак і журналіст-практык, на думку кампетэнтных даследчыкаў, паступова губляе свой традыцыйны – прафесійны і экспертны – падыход да фарміравання парадку дня, паколькі рэкамендацыйныя сэрвісы «падкідваюць» яму менавіта тыя навіны, якія аўдыторыя хоча атрымаць. І, вядома, журналістыка спазняецца ў параўнанні са штучным інтэлектам, які аналізуе вялікія лічбавыя даныя паводзін аўдыторыі ў медыякамунікацыях.

У даследчым асяродку існуе меркаванне, што практычная журналістыка па сваіх прынцыпах і функцыях як быццам капіруе навуку. У аснову такога гледжання пакладзена падабенства ў вывучэнні і аналізе падзеі перад яе наступнай трансфармацыяй ў медыятэкст. Сапраўды, каб з убачанага, пачутага ці адчутага скласці тэкст – няпростая задача.

Галерэя легендарных асоб паўстае велічным манументам, чые імёны ўпісаны ў гісторыю факультэта журналістыкі. Лад жыцця, звычкі чалавека даволі часта фарміруюцца прафесійным заняткам. І гэта натуральна, бо даводзіцца прапускаць праз свае сэрца і душу тое, што робіш, чаму аддаеш свае сілы і розум. Асабліва гэта датычыць тых людзей, якія прысвяцілі сябе навуцы, педагогіцы і служэнню Слову. Да такіх асоб, без сумненняў, трэба аднесці вядомага беларускага моваведа, доктара

філалагічных навук, прафесара, выдатніка адукацыі Рэспублікі Беларусь Аркадзя Іосіфавіча Наркевіча.

Аркадзь Іосіфавіч вылучаўся вельмі патрэбнай для нашага часу асаблівасцю: калі ён уваходзіў у аўдыторыю, кабінет, рэдакцыю, то фізічная прастора напаўнялася беларускасцю. Усё ў ім спалучала лепшыя рысы з народу: душэўная цеплыня, спагадлівасць, мудрасць, мяккая інтэлігентнасць, талерантнасць, прыхаваная ва ў смешцы рахманасць і бязмежная дабрыня. Хаця апошняя рыса не перашкаджала яму быць справядлівым і прынцыпова катэгарычным у справах, якія тычыліся інтарэсаў кафедры або канкрэтных асоб. Мусіш прызнаць, што такіх вучоных, фізічна прысутнасць якіх фарміравала маўленчыя густы і вызначала грамадзянскія прыярытэты, засталася няшмат...

Аркадзь Іосіфавіч Наркевіч нарадзіўся 10 сакавіка 1929 г. у вёсцы Вараноўшчына Капыльскага раёна Мінскай вобласці. Шчодро надзелены талентам, выкрышталізаваным з сялянскай дапытлівасці і цікаўнасці, Аркадзь Іосіфавіч стаў дбайным рупліўцам у вывучэнні роднай мовы.

13 кастрычніка 2002 года раптоўна перарвалася жыццё чалавека, які быў поўны энергіі, навуковых задум, любові да жыцця, які прагнуў быць карысным сваім студэнтам, аспірантам, калегам, увогуле мовазнаўчай навуцы і любай Айчыне. Просты і шчыры ў адносінах, прафесар Наркевіч пакінуў добрую памяць пра сябе і пра свае справы.

Жыццёвыя пуцявіны моцна пераплялі лёс Аркадзя Іосіфавіча Наркевіча са словам і з навукай аб мове. Менавіта гэтым дзвюм зоркам найбольш аддаваўся вучоны, і зрабіў гэты занятак любімым: адказана, шчыра і з вялікай аберагальнай сілай ставіўся ён да слова, асабліва друкаванага. У прафесара быў свой стыль – строгі і акадэмічны. Хаця яго тэзаўрус уключаў мноства слоў, якія ён убіраў і з вясковых каранёў, і з паэзіі, і з беларускай песні. Асабліва адчувалася гэта, калі ён звяртаўся да сваіх калеганак – філалагінь і журналістак: «даражэнькая», «любенькая». Або да масцітых журналістаў: «ты браце», «ну і нагарадзіў ты, братку»...

Навуковыя інтарэсы доктара філалагічных навук прафесара Аркадзя Іосіфавіча Наркевіча асноўным чынам былі звязаны з крыніцай беларускага мовазнаўства – марфалогіяй і сінтаксісам роднай мовы. Яго кандыдацкая дысертацыя «Спосабы выражэння азначэнняў у сучаснай беларускай мове», абароненая ў 1956 годзе, прысвечана вызначэнню асаблівасцей дапасавання азначэнняў да азначальных слоў у сучаснай беларускай мове, характарыстыцы прыназоўнікава-іменных канструк-

цый з атрыбутыўнай сінтаксічнай функцыяй і інш., што дазволіла ў будучым выйсці на дысертатыўнае даследаванне «Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове», у якім былі вылучаны іх структурна-семантычныя тыпы.

На матэрыяле мастацкай літаратуры, публіцыстыкі, навуковых, навукова-папулярных і перыядычных выданняў прааналізаваны беспрыназоўнікавыя і прыназоўнікавыя канструкцыі граматычнай сістэмы, апісаны сінанімічныя і стылістычныя асаблівасці, паказана прадуктыўнасць і тыповасць іх для пэўных разнавіднасцей літаратурнай мовы. Аналіз праводзіўся не толькі ў плане вызначэння нарматыўнасці тых ці іншых канструкцый, але і з мэтай паказу тэндэнцый развіцця самой сістэмы словазлучэнняў.

Манаграфія па тэме дысертаты адкрыла навуковым далягляды для далейшага вывучэння словазлучэння як моўнай адзінкі і ў цэлым сінтаксічнай навукі на Беларусі. Фундаментальная праца А. І. Наркевіча «Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы» з'явілася працягам навуковых разважанняў вучонага пра сістэмнае ўладкаванне роднай мовы, прыярытэтам якіх стала вылучэнне назоўніка ў якасці выключна прадуктыўнага і разнастайнага ў семантычных і структурных адносінах лексіка-граматычнага разраду знамянальных слоў.

Пад лінгвістычным мікраскопам вучонага апынулася шматстайнасць праяў назоўніка, ярка выражаная адметнасць уласцівых яму агульных катэгарыяльных і семантычных прымет, граматычных значэнняў і сінтаксічных функцый у сказе. Можна меркаваць, што пільная ўвага прафесара Наркевіча да гэтай частцы мовы была выклікана нарастаючай функцыянальнай актыўнасцю назоўніка, асабліва ў публіцыстычным маўленні.

Семантычны аб'ём назоўніка на працягу XX стагоддзя пашыраўся, а ён сам набыў поліфункцыянальнасць, актыўную распаўсюджанасць. Праведзены разгляд катэгорый і форм назоўнікаў з усёй сукупнасцю ўласцівых ім дыферэнцыяльных адзнак і своеасаблівасцей паказаў, што назоўнік як граматычны клас знамянальных слоў з прадметным значэннем належыць да ліку найбольш багатых і разнастайных па сваёй змястоўнай структуры і форме часцін мовы, якая, паводле вызначэння акадэміка В. У Вінаградава, займае ў агульнай сістэме граматычных і лексіка-семантычных разрадаў слоў «цэнтральнае становішча».

А. І. Наркевіч паказаў здольнасць беларускага назоўніка выступаць у якасці своеасаблівага моўнага сродку апрадмечвання разна-

стайных паняццяў і ўяўленняў рэчаіснасці. «У назоўніку, – гаварыў вучоны, – як у фокусе, сыходзяцца, аб’ядноўваюцца, цесна пераплятаюцца і ўзаемадзейнічаюць шматлікія катэгорыі ўласнамарфалагічнага, лексіка-семантычнага і функцыянальнага плану». Менавіта з гэтым і звязвалася ідэя вучонага пра цэнтрычнасць назоўніка ў беларускім публіцыстычным маўленні.

Дзесяцігадовая навуковая дзейнасць у Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа ў АН БССР, дзе ён выступіў суаўтарам акадэмічных прац, стала добрай глебай для вызначэння спецыфікі мовы і стылю сродкаў масавай інфармацыі. Для сарака гадоў прафесар Наркевіч шчыраваў у Беларускім дзяржаўным ўніверсітэце. Граматыст, ён не мог не адчуваць патрэбу ў даследаванні слова ў функцыянальным вымярэнні. Гэта, дарэчы, і стала прычынай пераходу Аркадзя Іосіфавіча на факультэт журналістыкі БДУ. Яму хацелася дасягнуць, можа, і недасягальнага – сфарміраваць адмысловы моўны густ ва ўсіх сваіх выпястоўцах, спалучыць у кожным журналісце моўную інтуіцыю з творчай задумай, кампазіцыяй твора. Ён заўсёды падкрэсліваў асаблівасць журналісцкай працы – апэратыўнасць, пры якой павінна захавацца тонкае адчуванне слова, яго ўплывовая сіла, загартаваная моц.

Аркадзь Іосіфавіч лічыў журналіста чалавекам адораным ад прыроды. Таму і не асабліва любіў крытыканства ў бок пішучай браціі. А калі ўшчуваў сам, то рабіў гэта з добрай усмешкай і вясёлай задорынкай у вачах – маўляў, паглядзіце, да чаго дапісаліся. Ён клапаціўся пра студэнта, запрашаў яго да роздуму, разваг, дынамічнай працы над выбарам слова ў маўленні...

Працы прафесара А. І. Наркевіча сімвалічна акрэсліваюць набыткі журналісцкай творчасці, беларускага мовазнаўства, метадыкі выкладання ў вышэйшай школе. Руцліва назапашанае ў Наркевічавай скарбонцы перакідае масток да наступных пакаленняў, да спасціжэння таямніц маўлення, адкрывае шлях да новых метадык, тэорый і практык.

В. І. Іўчанкаў,

загадчык кафедры медыялінгвістыкі і рэдагавання (1996–2022),
доктар філалагічных навук, прафесар кафедры
перыядычнага друку і вэб-журналістыкі